

Nooit saai

Zekerheden mogen af en toe onderuitgaan. Dat moet zelfs. Het houdt je scherp. Maar in 2021 zagen we er wel heel veel struikelen, ook in de culturele wereld. Podia en festivals gingen dicht. Weer open. Oh nee, toch dicht. Nou vooruit: open, maar mits. Met het voorbehoud dat we het volgende maand misschien anders zien.

In die harrewar werkte het team van Theaterfestival Boulevard verder aan de zevenendertigste editie. Stug maar niet stoïcijns, want de verhalen van makers lieten ons niet onberoerd. Naast de zorgen om covid-19 diende zich nog een puzzel aan: de Parade zou in de zomer van 2021 niet of nauwelijks de festivalhuiskamer kunnen zijn. Gelukkig ontdekten we de gastvrijheid van het Zuiderpark en haar omwonenden. Ook wennen: voor het eerst in zes jaar een festival zonder Viktorien van Hulst organiseren. Op 10 juni nam ze afscheid van Boulevard, Bosse Nova en Pand 18. We zwaaiden haar uit in dampen van desinfectans, maar vooral in diepe dank.

Sindsdien ben ik interim directeur-bestuurder, wat een eer en plezier is. Al sinds de jaren tachtig kom ik veelvuldig in 's-Hertogenbosch. Fijne stad, dankzij haar zuidelijkheid, monumentale karakter en schaal. Het is ook een stad waar snel van een godswonder wordt gesproken als *mission impossible* in *mission accomplished* verandert. Zelf schrijf ik het slagen van Boulevard 2021 onder moeilijke omstandigheden volledig toe aan de kundigheid, volharding en wendbaarheid van zowel het festivalteam als de makers. Ook de steun van de gemeente, culturele partners, bezoekers en buurtbewoners is onmisbaar geweest.

Over dit boekje. Het wijkt af van de herinneringsboeken die we de afgelopen jaren publiceerden. De overweging? We zagen in 2021 nog scherper wat zich al enkele jaren aftekent: de kanteling van de bekende naar een nog onbekende wereld. De pandemie heeft dat versterkt, ook binnen de kunst -en cultuursector en Boulevard zelf. Vandaar onze keuze voor een tussentijdboek, in het geruststellende besef dat tussentijd nooit saai is.

Veel leesplezier, blij gezond, tot ziens,

Namens Team Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch,

Peggy Olislaegers

Makers en gezelschappen in 2021

155 [EENVIJFVIJF] | [Stuk](#) | NL
ADM | [À 2 mètres](#) | BE
ALESSANDRO SCIARRONI | [Save the last dance for me](#) | IT
ALEXANDRA BROEDER | [The Sheeptown Project](#) [18+] | NL
ALIENATED | [Playstation Blackout](#) | NL
AMRO KASR/LIKEMINDS | [Roland Hayes: The Greatest Opera Singer Who Never Appeared in an Opera](#) | NL
ANNICA MULLER | [Yogi Anni](#) | NL
ANOEK NUYENS & REBEKKA DE WIT/FRASCATI PRODUCTIES/DE NWE TIJD | [De zaak Shell](#) | NL
ATELIER STADSHOUT | [Werken met Paradehout](#) [6 tot 16 jaar] | NL
BAI KAMARA JR. | [Late night concert](#) | BE
BALANCEALOTS | [Link the Click](#) | CZ/SCH
BE FLAT | [Bubble You](#) | BE
BENJAMIN VERDONCK/LUCAS VAN HAESBROECK/TONEELHUIS | [Regenboog](#) [11+] | BE
BERLIN | [Ramble Song](#) | BE
BIG BO | [Late night concert](#) | NL
BILL AND FRED PRODUCTIONS | [Bill and Fred's Adventures](#) | CH
BITTER SWEET DANCE / LIAT WAYSBORT | [Gioia Live](#) | NL
CHIARA BERSANI | [The Whales Song](#) | IT
CIRCUS KATOEN | [Grasshoppers](#) | BE
CIRCUS RONALDO | [Sono io?](#) [12+] | BE
CLUB GEWALT PRÄSENTIERT HERR HAMSTERFLEISCH | [Die Hexe](#) | NL
CORPO MÁQUINA/ALESYA DOBYSH | [Stop Making Sense](#) | NL
CORPO MÁQUINA/GUILHERME MIOTTO | [TAK](#) | NL
DE CIRCUSCOALITIE | [Great Catch; It happens...](#) [6+] | NL
DE CIRCUSCOALITIE | [Great Catch; It happens... & Stick-Stock](#) [6+] | NL
DE DANSERS | [Pokon](#) [4+] | NL
DE WARME WINKEL/FLORIAN MYJER, LISA VERBELEN, MARIEKE DE ZWAAN | [Lady Chatterley's Lover](#) | NL
DONNA CHITTICK | [ALPH](#) | NL
DONNA CHITTICK | [Together](#) | NL
DOOD PAARD/TONEELHUIS | [Homemade](#) | BE
DUDA PAIVA COMPANY | [Vergeten Dieren & Verloren Zaken](#) [6+] | NL
DUKEBOX PRESENTS: CYPHER ACTIVE | [Growth](#) | NL

EINDELIJK... DE FILM | [Sophie Tooten/De Stijle, Want...](#) | NL
ELIAS DE BRUYNE | THEATER ARTEMIS | [Wat als dit alles is?](#) | NL
EVA VAN PELT | [NU](#) | NL
FIRMA DRAAK | [Missie Operatie Expeditie](#) [M.O.E.] [8+] | NL
FRANCESCA LAZZERI | [Birds without flight](#) | NL
GEDACHTEGANG | [Distort the body](#) | BE
GEERT HAUTEKIET | [Automata Carrousel](#) [van 0 tot 100 jaar] | BE
GEORGE KUSH TRIO | [Late night concert](#) | NL
GERY MENDES | [TimeTravelin](#) | NL
HET ZUIDELIJK TONEEL | [Eins Zwei Schweinerei](#) | NL
HET ZUIDELIJK TONEEL | [HIIIPower](#) [geannuleerd] | NL
IRIS PENNING | [Late night concert](#) | NL
JAN MARTENS/GRIP | [ELISABETH GETS HER WAY](#) | BE
JEROEN KANT | [Late night concert](#) | NL
JIJA SOHN/KEERTHI BASAVARAJAIAH | [Phantom Travels](#) | [Lijn 73](#) | NL
JIMMY GRIMA/THE RUBBER BODIES COLLECTIVE | [Nassaba: Song of a Bird](#) | MT/NL
JOHN BUIJSMAN | [Cosmic Cowboy](#) | NL
JOSEPH TOONGA | [Born to Manifest](#) | GB
JOSEPH TOONGA | [Born to Protest](#) | GB
JOSHUA MONTEN | [Game Theory](#) | CH
KALPANARTS | [Fluid](#) | NL
KASPER PETERS | [Eminescu](#) | NL
KATJA HEITMANN | [Motus Mori: Meeting the archive](#) | NL
KATJA HEITMANN | [Motus Mori: Museum](#) | NL
KAY SLICE | [Late night concert](#) | NL
KUNSTBENDE | [Kunstbende Zomertour](#) | NL
LAIKA/MICHAÏ GEYZEN | [De Passant](#) [6+] | BE
LAIKA/ZEFIRO TORNA | [BALSAM](#) | BE
LAPIRATESSE | [LaPiratesse](#) | NL
LES PAYENKES UTOPISTES | [HUG](#) | CH/FR
LISETTE MA NEZA | [Die meisje van Brussel](#) | BE
MARTE BONESCHANSKER | [BLOOS de mannen](#) | NL
MATHIEU CHARLES | [Fanon Mixtape](#) | BE
MENSEN ZEGGEN DINGEN | [Mensen zeggen dingen](#) | NL
MINOUX | [Leer me de dans van je moeder](#) | [Lijn 73](#) | NL
MOOV | [In a nutshell](#) | NL

NANA M. ROSE | [Late night concert](#) | NL
NAOMI VELISSARIOU/THEATER UTRECHT | [The HM Concert](#) [geannuleerd] | NL
NAOMI VELISSARIOU/THEATER UTRECHT | [The SK Concert](#) [geannuleerd] | NL
NAOMI VELISSARIOU/THEATER UTRECHT | [Permanent Destruction - Pain Against Fear](#) | NL
NASTARAN RAZAWI KHORASANI | [Songs for no one](#) | NL
NEW ORLEANS VINTAGE VOODOO PIANO DOOR ROEL SPANJERS | [Late night concert](#) | NL
ONYX & IVORY/PARADISO MELKWEG PRODUCTIEHUIS/DOX | [REASPORA de muziektour](#) | NL

OSCAR KOCKEN/DAAN WINDHORST | [De Leken](#) | NL
PANAMA PICTURES | [The Future is not what it used to be](#) | NL
PIET VAN DYCKE | [On Point](#) | NL
PIET VAN DYCKE/PETER VAN DER HEIJDEN/DANIEL FERNÁNDEZ LÓPEZ | [ON/OFF](#) [8+] | NL
PROGRAMMA MET TOLK | [Gebarencafé](#) | NL
PROJECT WILDEMAN/ROBIN BLOCK | [Manual for the Displaced](#) | NL
RADIO SANCHI | [Over de geur van vers brood en de schaal van de dingen](#) [6+] | NL/BE
RANG PANG CIRCUS | [MIKMAK](#) | NL
SCHIPPERS&VANGUCHT | [TussenTijdCapsule](#) [4+] | NL
STEFFEN MORRISON | [The Art Of Being Human](#) | NL
STUDIO BREI/STIP | [De Minotaurus, een monsterlijk labyrint](#) [6+] | NL
SVEN RATZKE | [20th Century Songs](#) | NL
TEDDY TOPS/KIRSTEN VAN TEIJN, E.V.A. | [TREK IETS LEUKS UIT](#) | NL
THEATER ARTEMIS | [Zelfloket](#) [10+] | NL
THEATER ARTEMIS | [Zomer](#) | NL
THEATER GNAFFEL | [Oma, mag ik mijn pop terug?](#) [6+] | NL
UNIVERSALSOUNDSHIFTS | [Late night concert](#) | NL
VEGE LIJF | [Primordial](#) | NL
VEGELIJF | [A small gesture](#) | NL
WOODMAN | [Lubricant For Life](#) | BE

EXPEDITIE CEMENT

TELETEXT | [Zoete Lieve Gerritje](#) | NL
MARIJN GRAVEN | [A MA ZON EN](#) | NL
TAMAR BLOM/JANNE PIKSEN | [White Noise](#) | NL
SANDMAN | [Transmute](#) | BE
MARTA & KIM | [FASE](#) | NL/NO
WERKPLAATS VAN DE WOESTIJNE | [Oxygen Debt](#) | NL
CORPO MÁQUINA/EVANGELOS BISKAS/V | [In Between](#) | NL
MENZO KIRCZ | [Onduidelijke Correspondenties](#) | NL
HÉLÈNE VRIJDAG EN TIMO TEMBUYSER | [La Loba](#) | NL/BE

NOVEMBER MUSIC

ARTHUR WAGENAAR & GUIDO VAN HOUT | [Sounds Like Juggling](#) | NL
BRAM STADHOUDERS | [Orbit](#) | NL
REMY VAN KESTEREN | [Remy X ARO](#) | NL
VONK | [Grond](#) | NL
IKARAI | [Murakami](#) | NL
MATHIJS LEEUWIS | [Tapeloop Temple](#) | NL
BART VAN DONGEN/ANTOON VERSTEEGDE | [Electric Grand](#) | NL

Hack the horizon

**‘Hack the horizon’, was het festivalmotto 2021. Oogmerk?
Uit de beknelling van oud denken en doen breken. Makers helpen je op weg.**

Op Nederlandstalige websites vind je 93.300 keer een *stip óp* en 44.000 keer een *stip áán* de horizon. Dat zijn 137.300 stippen. Zonder uitzondering staan ze voor vergezichten en langetermijndoelen, waaronder het terugdringen van sociale en economische ongelijkheid, het behouden van natuur en milieu en het bestrijden van uitsluiting. We gaan ‘naar die stippen toe’ werken, klinkt het geruststellend. Morgen. Nou ja, iets later kan ook.

Dat roept vragen op. Hebben we wel dezelfde horizon voor ogen? Is groei nog vanzelfsprekend? Mag je natuur en milieu consequent overbelasten? En wanneer verandert een toekomst in iets dat niet lukt maar verontrust? Makers vinden eigen antwoorden, die afwijken van geruststellende beleidsnota’s of sussende toespraken over verandering. Zij zetten nieuwe stippen, die ze met

elkaar verbinden. Zo kan een nieuwe horizon ontstaan. Eentje voor iedereen. Indachtig het festivalmotto ‘Hack the horizon’ laten makers zien hoe we ons op nieuwe manieren zouden kunnen verhouden. Tot natuur en klimaat. Tot herkomst en kleur. Tot zorg. Tot elkaar.

BORN TO MANIFEST + BORN TO PROTEST | JOSEPH TOONGA | GB

In twee delen van een drieluik toont deze Londense choreograaf hoe de onderlinge zorg en loyaliteit van zwarte mannen tegenwicht vormt voor hun vaak rauwe werkelijkheid. *Born to Manifest* is in de Main Stage [Brabanthallen] te zien, *Born to Protest* op straat [Mercatorplein achter NS-station].

BIRDS WITHOUT FLIGHT | FRANCESCA LAZZERI | NL

In een Block Box zoekt Francesca Lazzeri naar

nieuw evenwicht tussen flora, fauna en mens. De bezoeker betreedt haar biosfeer van bamboe, soundscapes, ruisende bladeren en plantenspuitnevels. Inspiratie vond Lazzeri bij de Italiaanse filosoof Emanuele Coccia die bladeren ‘vogels zonder vlucht’ noemt.

SONGS FOR NO ONE | NASTARAN RAZAWI KHORASANI | NL

Zes jaar oud was Nastaran. Toen ontvluchtten haar ouders het regime van de ayatollahs in Iran. Ze belandden in Nederland. In het bejubelde *Songs for no one* voert de theatermaker telefoongesprekken met een dertienjarige jongen en een elfjarig meisje die in het Iran van nu leven. Een portret van een verborgen samenleving waarin kinderen overleven dankzij morele olifantenpaadjes, mierzoete leugens en spiegelgeheimen. Indringend, vermakelijk, schurend.

JOSEPH TOONGA | Born to Protest | GB

FRANCESCA LAZZERI | Birds without flight | NL

NASTARAN RAZAWI KHORASANI | Songs for no one | NL

**THE SHEEPTOWN PROJECT |
ALEXANDRA BROEDER | NL**

Nog meer wijsheid uit voormalig Perzië: “De wond is de plek waar het licht binnenkomt.” Het is een citaat van dichter en filosoof Rumi. Niet alleen voor Leonard Cohen was de quote een inspiratiebron, ook voor theatermaker Alexandra Broeder. Zij verheft het tot motto van *Sheeptown*, een theaterperformance die het karakter van een ceremonie met rituelen draagt. *Sheeptown*, waarin kinderen als gids fungeren, daagt volwassen uit om op zoek te gaan naar het schapekind. Met deze theaterperformance bestendigt Broeder haar onderzoek naar het verknopen van kunst en psychiatrie.

ALEXANDRA BROEDER | The Sheeptown Project [18+] | NL

**PHANTOM TRAVELS |
JIJA SOHN EN KEERTHI BASAVARAJIAH | NL**

Waar zieken zijn, zijn zorgers – beroepskrachten of mantelzorgers. Tussen hen ontstaan stille of uitgesproken afspraken, een taal, bewegingen. In het kleinschalige project *Phantom Travels* staat hun wederkerige kwetsbaarheid centraal. Makers zijn de choreografen Jija Sohn en Keerthi Basavarajiah, die eerder in Amsterdam mythes rond en hiërarchie in zorgrelaties onderzochten. De locaties van hun dappere performancereeks: huiskamers, slaapkamers, plekken waar zorgverleners en zorgontvangers met elkaar leven. In samenspel met Bossche kunstenaars ontwikkelen Sohn en Basavarajiah een lokale versie van *Phantom Travels*.

WAT ALS DIT ALLES IS? | ELIAS DE BRUYNE | NL

In de theatersolo *Wat als dit alles is?* onderzoekt Elias De Bruyne de ademstokkende zo niet deprimerende vraag uit de titel. Zijn enige sparring partner is een zoemende koelkast, waaruit een mayonaisepot, vissticks en een schoen kruipen. De langst houdbaarheidsdatum heeft De Bruyne zelf, vooral zijn milde absurdisme. Tijdens de lockdown maakt de Vlaamse mimespeler *Wat als dit alles is?* onder de vlag van PLAN, het samenwerkingsverband voor de talentontwikkeling van podiumkunstenmakers in Brabant. Enkele partners zijn DansBrabant, Het Zuidelijk Toneel, Festival Cement, Theater Artemis en Boulevard.

TOGETHER X ALPH | DONNA CHITTICK | NL

Choreograaf Donna Chittick is vooral bekend van BackBone, het Amsterdamse hiphopdansgezelschap van Alida Dors. *Together X ALPH* is een spannend tweeluik over zusterschap en broederschap. De gemene deler: hiphop als levensstijl en cultuur. In

ALPH reageren mannen op elkaar, in onderlinge rivaliteit, kwetsbaarheid en vertrouwen. In *TOGETHER* dansen vrouwen, op zoek naar zichzelf, maar wel in voortdurende verbinding met de ander.

**PERMANENT DESTRUCTION – PAIN AGAINST FEAR |
NAOMI VELISSARIOU | THEATER UTRECHT | NL**

In de diepe overtuiging dat acceptatie van pijn ons lijden kan verzachten, biedt de Vlaamse theatermaker Naomi Velissariou in *Pain Against Fear* hallucinante *mindfulness on speed*. Het theaterconcert is een meedogenloze mix van de strakke sound van producer Joost Maaskant en Naomi's volhardende pogingen tot kwetsbaarheid, inclusief danspakjes en -pajses, op hol geslagen rookmachines en stroboscopen die *Pain Against Fear* willen versuikeren, opdat we de inhoud ervan niet ontwijken. Een maand na Boulevard 2021 ontving Velissariou voor het slotdeel van haar concerttrilogie de Theo d'Or, de toneelprijs voor beste vrouwelijke hoofdrol gedurende een seizoen.

DONNA CHITTICK | Together | NL

Jean Phillips

KARIN JONKERS

In de tussentijd

Tussentijd lijkt een wachtruimte zonder tikkende klok. Iets is vertrokken, het nieuwe moet nog arriveren. Wat gaat komen, is onbekend.

Er is geen loketje waar je dat kunt navragen. Toch leunen we niet achterover.

We voeren gesprekken, denken, hopen. Want in de tussentijd zitten we allerm minst stil.

KARIN JONKERS

Tussentijd. In 2021 klonk dat woord steeds vaker, zowel binnen Theaterfestival Boulevard als daarbuiten. Het refereert aan overgang, kanteling, transitie. Op drie niveaus, van groot naar klein: de wereld, de podiumkunsten, ons festival.

Straks meer daarover. Eerst hardop mijmeren over het intrigerende begrip tussentijd. Makers lijken er een zwak voor te hebben. Op Boulevard 2021 inspireerde het Schippers&VanGucht tot *Tussentijdscapsule* en Evangelos Biskas/V tot *In Between*. Makers die eerder met het fenomeen tussentijd aan de slag gingen: Cie. Perelman, dichter Hans Tentije, beeldend kunstenaar Moniek Broekman, tekenaar Dick Matena, liedschrijver Jan Boerstool, Afslag Eindhoven, kunstenfestival Watou [B], het Utrechtse theatergezelschap coupdeboule, beeldend kunstenaar David Jones, toneelschrijver Jibbe Willems, filmmaker Jacomien Kodde, choreograaf Johan Inger. Het is maar een greep, want de lijst is langer. Dat lokt een conclusie uit. Voor makers lijkt tussentijd een gekoesterde plek. Een vluchtheuvel in de verankering, waar je voor korte of langere tijd mag stilstaan bij alles wat voorbijkomt, in jezelf en daarbuiten. Kunsthistoricus Philip Peters stelt zelfs: 'Kunst wordt in tussentijd gemaakt'.

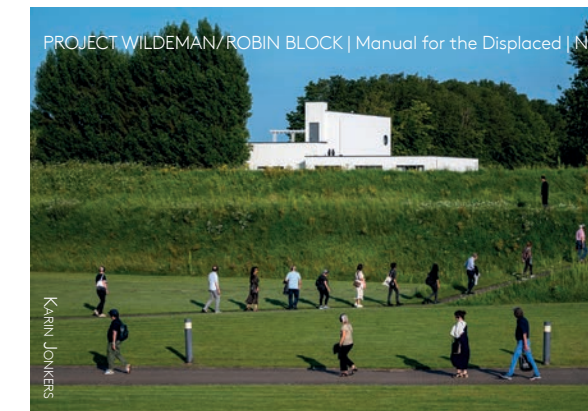
DESORIËNTATIE

Een vermoeden: *snakken* we zo zoetjesaan naar tussentijd? Heeft de heersende tijd – die van deadlines, schema's, rendement – ons te veel bekneld? In de rubriek *Betere Praktijken* van de

Theaterkrant opperde de Vlaamse dramaturg Selm Wenselaers eind 2019 dat het goed zou zijn als de podiumkunstensector eens een jaar dicht zou gaan. Gewoon een jaar tussentijd, voor inspiratie, nieuwsgierigheid en openheid.

Krap drie maanden later werd de wens ruw verhoord. Covid-19 pleegde een aanslag op de verbeeldingskracht van iedereen. Na de eerste verbazing krabbelden we overeind, in een wereld van vergrendelde podia, duimstokregels en mondkapjesoorlogen. Aanvankelijk zagen we de pandemie als tijdelijke ontregeling. Maar achtenveertig persconferenties later is de tussentijd zo uitgesponnen dat je vergeet waartussen zij zich bevindt. Het roept de desoriëntatie van de langste brug ter wereld op, 48,3 kilometer tussen Hong Kong en Zhuhai-Macao. Wie halverwege is, ziet enkel troubled water en verliest het besef van twee oevers. Geen begin, geen eind.

Dat is het kenmerk van uitdijende tussentijd. Zij wordt zo groot dat je het afscheid van de oude

KARIN JONKERS

wereld vergeet, maar de nieuwe nog niet kunt verwelkomen – die bestaat nog enkel in potloodlijnen. Dat levert verwarring, onmacht of zelfs woede op, vooral bij hen die de doos met potloden buiten hun macht en handbereik weten. Alles wijst erop dat deze uitdijende periode niet snel zal eindigen. Nu zelfs de Rabobank drie kunstenaars – onder wie theatermaker Isil Vos van Stichting Nieuwe Helden – heeft

uitgenodigd om onder de noemer 'In de Tussentijd' vergeten kunstwerken uit haar collectie op te zoeken, weet je dat het ernst is. Moge inspiratie de rente op onbestemdheid zijn.

Nog een waarschuwing. Want tussentijd is ook een misleidend woord. Het kan de associatie met ledigheid oproepen – gemorste maanden, verbeuzelde dagen. Gelukkig geldt het tegendeel of, realistischer geformuleerd, *kan* het tegendeel gelden. Op alle niveaus: de wereld, de cultuursector, de Boulevard. Tussentijd is werktijd en kanstijd. Of zoals hoofd programma Tessa Smeulers zegt: "Het is de tijd om te verbreden en te innoveren."

De wereld

Toen de Russische geoloog Alexander Pavlov in 1919 de term Antropoceen voorstelde, kon waarschijnlijk niemand voorzien dat het al binnen honderd jaar een verontrustende connotatie zou krijgen. De tijd lijkt steeds sneller te gaan. Stokoud is de aarde, zo'n 4,6 miljard jaar. *Homo sapiens* piepjong, circa 200.000 jaar. In vergelijking daarmee zijn de vier industriële revoluties – stoom, elektriciteit, digitalisering en the internet of things – slechts lichtflitsen. Maar wel oogverblindend, hoe hard we ook wrijven om scherper zicht op de gevolgen ervan te krijgen. Het Antropoceen is de periode waarin de aarde, haar atmosfeer, klimaat, natuur en bodem de gevolgen van menselijke activiteiten ondervinden. Scherper geformuleerd: het is de periode waarin de mix van hebzucht en hoogmoed de aarde in razende vaart uitput en ongelijkheid verhevigt. Dat leidt tot haperende systemen – sociaal, ecologisch, economisch en politiek. Ons eigen aandeel aan het antropoceen proberen we wanhopig buiten het zicht te houden of zelfs te ontkennen. Dat levert droevige ironie op. Geschokt zien of lezen we hoe miljarden sprinkhanen de Hoorn van Afrika kaalvreten, maar verliezen uit het oog dat wij zelf de doortontwikkelde versie van *Caelifera* zijn. Ja, de sprinkhaan.

BEGINTIJD

Over Afrika gesproken. In brochures over safari's ontbreken The Big Five zelden. Het zijn de dieren

die je in het Afrikaanse wild gezien moet hebben, wil je een saai familiefeestje kunnen redden met vakantie verhalen. Ook geologen spreken over The Big Five, maar dat trekt minder gretige toehoorders. In hun vakgebied staat het voor de vijf periodes in de geschiedenis van de aarde waarin massale extinctie van dierlijk leven plaatsvond. De zesde is in wording, concluderen wetenschappers nagenoeg eensluidend, al bakkeleien ze wanneer die is begonnen. Inmiddels hangt de kalender van 2022 aan de muur. Een nieuw hoofdstuk in de tussentijd, wat gezelliger klinkt dan eindtijd. Toch zal het grote inspanningen kosten om het verdwijnen van het dier der dieren – homo sapiens, ook in de hoedanigheid van maker en bezoeker – te voorkomen. Die dreiging is niet alleen geofysiek. Scharste en uitputting leiden tot geopolitieke spanningen, sociale onrust en migratie, groeiend besef van ongelijkheid, opleving van nationalisme, scheuren in democratie en rechtstaat, zondebokmechanieken en uitsluiting. Het alfabet van de bedreigingen – van autocratie tot zeespiegelstijging – zou je bijna sprakeloos maken. Gelukkig zwijgen makers niet snel. Zij spreken de taal van de waarschuwing, maar ook van de hoop om – in de geest van het festivalmotto 'Hack the horizon' – een nieuwe kim te creëren. Dat maakt kunst en cultuur in tussentijd zo betekenisvol: in terugblik blijkt zij vaak de aankondiging van een begintijd.

De podiumkunsten

Alle media melden het. De pandemie heeft de podiumkunsten hard geraa – ho, geen voltooid deelwoord. De klap en de inslag zijn dagelijkse kost. Afgelaste try outs, premières en tours. Stilgelegde repetities, onvoltooide werken, een vergeten toiletstasje dat al maanden in de kleedkamer ligt. Om nog te zwijgen over de vele beroepscirkels rond de makers en uitvoerenden: programmeurs, marketeers, producenten, licht- en geluidstechnici, horecamedewerkers, tenten- en podiumbouwers, vormgevers, fotografen. De steunpakketten zijn een troost, maar zeker niet iedereen kan daarop terugvallen. Tussentijdse conclusie: covid blijft de kunst- en cultuursector tarten, waarbij

garantstellingen en perspectief uitblijven. Dat ervaren niet alleen degenen die er hun brood in verdienen. Ook het publiek wordt sterk op de proef gesteld. Toch is nuance op haar plaats. Uit een rubriek in NRC, waarin al wekenlang cultuurmakers en -werkers aan het woord komen, valt op te maken dat de crisis ook gunstige gevolgen heeft. Sommigen wijzen op de kans om bij hun beroepspraktijk stil te staan. Tussentijd is bezinningstijd. Anderen merken op dat de pandemie de sector tot grote vindingrijkheid verleidt – de *deus ex machina* die ook in de kaalslagjaren van Halbe Zijlstra redding moest brengen.

ONE SIZE FITS ALL?!

In de tussentijd voert Boulevard gesprekken met makers over het klimaat in de podiumkunsten. Enkele uitkomsten daarvan, zowel verzuchtingen als wensen: makers verlangen artistiek en financieel krediet voor meer onderzoek, experiment en ontwikkeling. Ze keren zich – deels noodgedwongen maar met artistieke overtuiging – tegen de zaligverklaring van zaalbezettingspercentages en andere targets. Ook verlangen ze naar grotere wendbaarheid in programmering, met name bij schouwburgen maar ook bij festivals. De vurigste wens is afscheid van het one size fits all-model. Makers willen maatwerk. Dat biedt ruimte aan meerstemmigheid en andere werk- en presentatievormen – van installatie tot podcast. Maatwerk komt echter niet plotseling uit de lucht of het grid vallen. Het verlangt flexibiliteit van overheden, fondsen en andere subsidiënten bij de beoordeling van meerjarenplannen.

Theaterfestival Boulevard

Tussentijd is onstuimige tijd, weet Boulevard na de edities 2020 en 2021. In die coronajaren omarmde de organisatie het motto 'Niets is vanzelfsprekend', een mix van opgewekt pragmatisme en onwil om lang over het verlies van zekerheden te kniezen. Het leidde tot nieuwe gedachten over de driehoeksrelatie

festival/maker/publiek, een herverkavelde programmering, grotere aandacht voor diversiteit en meerstemmigheid, wijzigingen in het team en andere spelregels voor voorstellings- en horecabezoek. Ook nieuw: het Zuiderpark als festivalhart. Jonge merels in de binnenstad weten enkel uit overlevering dat de Parade van 1985 tot en met 2019

Een festival dat zijn publiek tot avontuur en onderzoek aanzet, is dat ook aan zichzelf verplicht

de levendige huiskamer van Boulevard is geweest. Verandering hoort evenwel bij kunst en cultuur. Vaak is zij er de voorwaarde en/of het gevolg van. Hoe zit dat bij Boulevard, de ontvankelijkheid om het nieuwe te beproeven? Enerzijds heeft het festival een onveranderlijk dna. Anderzijds moedigt het zijn publiek aan om op avontuur en onderzoek te gaan. Dat schept ook een verplichting naar zichzelf, zeker in tussentijd. "You ought to practice what you preach", zingt Nick Cave in het hallucinante *Jubilee Street*.

NAGLOEIEN

Waar Boulevard voor staat, is terug te vinden in haar kernwaarden: onderzoekend, toegankelijk, genereus, eigenzinnig, ambitieus en solidair. Nu het festival – parallel aan de kunstensector en de wereld – onderhevig is aan veranderingen, komen twee van haar kernwaarden extra van pas: onderzoekend en solidair. De eerste gaat over de bereidheid om onbekend terrein te verkennen. De tweede gaat over jezelf verbonden voelen met anderen en het andere [de natuur, de planeet] op grond van besepte gelijkwaardigheid. In de festivalpraktijk resulteert dit in intensivering van de relatie met makers die – al dan niet aarzelend – de tussentijd als kans herkennen. Onderzoek en solidariteit leveren ook ruimte voor meerstemmigheid

op. Boulevard wil een plek zijn voor verhalen die amper of niet worden gehoord. Van jongeren, mensen van kleur, inwoners die in de schaduw van de stad leven, nieuwkomers, of mensen die het alfabet van de liefde verkennen – LHBTQ en nog tweeëntwintig letters. Zij zullen hun ziel en zaligheid pas met publiek willen delen als zij zich op Boulevard welkom en veilig voelen. Voor zowel de betrokkenen als het festival heeft het delen van ongekende verhalen – maar ook beelden, bewegingen en klanken – grote sociale impact. Want in al die verschijningsvormen van meerstemmigheid gloeit de een-na-laatste zin uit *De Avonden* van Reve na: "Het is gezien, het is niet onopgemerkt gebleven." Dat gold 75 jaar geleden bij publicatie en het geldt nog steeds.

MORRELEN

Avontuur en onderzoek past ook bij een nieuwe artistieke praktijk. In Theaterkrant Magazine [januari 2021] beschrijft Nina Aalders, dramaturg en programmeur van Boulevard, hoe de pandemie veranderingen heeft versneld. Makers, die niet meer vanzelfsprekend op de beschikbaarheid van een theatervoorziening kunnen rekenen – "plingplong – het is vijf minuten voor aanvang" – zoeken de stad op, strijken met veelal onaffe voorstellingen in buurten neer. Een tuin, sporthal, parkeerkelder of winkelcentrum, waar het publiek langzaam mede-eigenaar van een voorstelling wordt. Soms voor een middag of avond, soms voor een week of langer.

Makers en publiek maken contact, betreden gezamenlijk onbekend terrein en leren van elkaar. Deze praktijk, die stoelt op wederkerigheid, is spannend want zij morrelt aan roestige afspraken over macht en zeggenschap in de podiumkunsten. Omdat in deze praktijk de ontmoeting centraal staat, spreekt Boulevard van *human specific work*, een term die zij samen met het B-Motion Festival in Bassano del Grappa heeft gemunt. De kracht van *human specific work* [vrij vertaald: mensenwerk] is dat iedereen het kan beoefenen en intuïtief herkent. Het is immers geen methode maar een houding. Een waarneming: de edities 2020 en 2021 verlangden niet alleen veel van festival en makers, maar ook van het publiek. Niet iedereen kan [of wil] zich verzoenen met het beginsel 'Niets is vanzelfsprekend.' We zien dan ook onzekerheid bij een deel van het publiek. Waar gaat het naar toe met Boulevard? Hoe kun je het oude met het nieuwe verbinden, enerzijds zonder publiek van je te vervreemden en anderzijds zonder

knieval voor nostalgie te maken? Of paradoxaal geformuleerd: hoe veranker je onzekerheid in beleid? Voor antwoorden is het nog te vroeg. Maar in de tussentijd heeft Boulevard intern veel gedachte-exercities opgezet. Enkele onderwerpen: vergroten van sociale en culturele impact; verdieping van de bestaande en nieuwe relaties met makers, partners, publiek en financiers; inclusie en diversiteit; verduurzaming van de werkpraktijk; nieuw leiderschap.

TWEEKOPPIGE DIRECTIE

Na het vertrek van festivaldirecteur Viktorien van Hulst [juni 2021] – nu directeur van het Fonds Podiumkunsten – heeft de raad van toezicht besloten om niet halsoverkop een opvolger te zoeken. Liever nadenkendheid in tussentijd dan haastig de zandloper omkeren. Inmiddels zijn we acht maanden verder. In die tijd heeft interim-directeur Peggy Olislaegers samen met de raad grondig onderzocht welk nieuw model het beste past

bij de ambities, de rol van Boulevard in het zuidelijk netwerk en de vraagtekens die deze tijd voortbrengt – met name de pandemie die doorzeurt en de veranderende podiumkunstensector. Dat onderzoek heeft tot de keus voor een tweekoppige festivaldirectie geleid. De twee, die in deeltijd zullen werken, zijn samen artistiek, financieel en productioneel eindverantwoordelijk¹. Het nieuwe directiemodel doet recht aan de omvang van zowel Boulevard als Stichting Bosse Nova, de 'vader en moeder' van het festival. Bovenal past het model bij een nieuwe generatie leiders. Enkele van hun kenmerken: de organisatie leiden zonder gebruikmaking van traditionele hiërarchie; ruim baan geven aan meerstemmigheid; podiumkunst domeinen onderling verbinden; een gezonder evenwicht tussen werk en privéleven nastreven. Binnen Boulevard staan nog meer veranderingen op stapel. Het Nieuwe Werken – sorry, Japke-d. Bouma – houdt ook disciplineoverstijgend werken in. Met name de afdelingen programmering en marketing/communicatie zullen intensiever met elkaar gaan optrekken. Verder zoekt de organisatie verjonging. Die tekent zich al af in de programmering en productie.

DAAR GEBEURT HET

Of het nog lang tussentijd zal blijven? Kan het zelfs *de* tijd worden? Job Rietvelt, coördinator internationalisering en development van Boulevard, lijkt het te hopen. Op een winterse donderdag vertelt hij op Pand 18, het hoofdkwartier van Boulevard en Bosse Nova: "Ik luisterde pas naar een landschapspsycholoog – ja, die bestaan. Hij vertelde over de wandeling die kinderen van huis naar school maken. Tussen die twee gecontroleerde omgevingen in *gebeurt* het. Ze komen langs geheime gangetjes, hutten, klimbomen, buiten het zicht van opvoeders of leerkrachten. Dat is tussentijd, die je moet koesteren. Die tijd voelt zich ook thuis op Boulevard, want ze gaat over lef en nieuwsgierigheid."

¹ In december 2021 heeft de raad van toezicht groen licht aan één kandidaat gegeven. Bij het ter perse gaan van dit Tussentijdboek liep de procedure voor de tweede kandidaat nog. Zodra deze is afgerond, zullen de beide namen bekend worden gemaakt.

Om het Boulevardteam te bemoedigen, kregen medewerkers tijdens het festival twaalf keer een column. Naam: Festivalfeuilleton. In dit tussentijdboek plaatsen we twee afleveringen. De andere staat op pagina 23.

Snakken

We rijden op muiskliksnelheid door Nagoya, Japan. Het is een wat morsig bedrijventerrein, laat Google Street View zien. Ook het gebouw van Denso Wave aan Yoshiike 1 heeft z'n beste tijd gehad. Toch hangen er vermoedelijk slingers in de bedrijfskantine. Zwart-witte guirlandes, overblijfselen van het jubileumfeest. Want ruim een kwart eeuw geleden bedacht Denso Wave de QR-code.

Zoiets verzinnen, is een hele kunst. Lijders aan *achromatopsie* oftewel complete kleurenblindheid zien in de barcodeblokkjes vroeg werk van Mondriaan.

QR spreek je uit als kuër. In het Soedanees betekent dat taart. Op Boulevard 2021 is QR vooral het voorportaal van bestelde koffie, bier, veganistische kebab, gemberkoekjes, wijn, bollyfood –you name it. Magisch, die twee hoofdletters. Ze kunnen zelfs deuren open, van tent of zaal. Ook het tegendeel is waar: zonder QR-code kom je er niet in. Volgens taalkundigen is het woord 'tweedeling' in 1984 opgedoken, maar voelt het zich sinds de pandemie pas echt thuis in Nederland.

Toch wennen, deze editie van Theaterfestival Boulevard. Backstage steken teamleden wattenstaafjes in neusgaten, veelal die van zichzelf. Want naast de QR-codes zijn er – op vrijwillige basis – zelftesten voor festivalmedewerkers. De testen zijn afkomstig van Lepu Medical Technology in Beijing. Hopelijk hebben Oeigoerse dwangarbeiders ze niet in hoeven te pakken, maar zeker weet je dat niet. Een test op mensenrechtenschendingen is nooit ontwikkeld. Er is amper een markt voor.

QR-codes uit Japan, covid-testen uit China. Alle wijsheid komt uit het oosten, stellen sommigen. Backstage staren medewerkers naar een venstertje waar wel of niet een streepje in zal verschijnen. 'Blieb', hoor je bij kaartcontrole of horecabestelling. Don't get me wrong: ik ben zielsblij dat dit festival in coronatijd kan doorgaan. Maar wat snak ik naar cultuur zonder digitale afstandelijkheid of duimstok. Want ik behoor tot de LHBTQR-community. Met de R van romanticus. [EA]

De verhuisde huiskamer

In augustus 2021 is het vast gebeurd: een nietsvermoedende festivalganger die de Parade op loopt, halverwege abrupt stopt en een akelige verdwijntruc van Hans Klok begint te vermoeden. Waar is iedereen?

Geen BLVRD Theater. Geen kleine tentjes. Geen plein waar vijfendertig zomers lang zelfs klapstoeltjes applaudisseren voor alle schoonheid en ontregeling. *What happened?*

Eerlijk is eerlijk: de verwarring is voorstelbaar, want de Parade leek deze zomer bedrieglijk veel op een theaterlocatie. Enkel een openluchtversie van *Macbeth* – de tragedie waarin drie heksen een wandelend bos voorspellen – kon immers de plotselinge afwezigheid van de vertrouwde honderddertig paardenkastanjes verklaren. Verspreid over de kale vlakte stonden ook wat tafeltjes, waaraan mensen aten en dronken. Waren zij figuranten in het absurdistische stuk *Picknick op het slagveld* van Arrabal? Eentje hikte luidruchtig, maar wel naturel.

Meest in het oog springend: de ernstig beschadigde schouwburg, in de zuidoosthoek van het plein. Puinbrokken, los betonijzer, glasscherven. Geen half werk, het hyperrealistische decor voor *Capitol Riot, The Musical!*

Weids en grazig

Maar de festivalliefhebber weet beter. Al vroeg in het jaar besloot Boulevard om de Parade [voorlopig] als locatie te laten vervallen. Overweging: het zal nauwelijks lukken om hier anderhalvemeterbeleid te voeren. Bovendien gaat de sloop van Theater aan de Parade vergezeld van geluids- en stofoverlast en inkrimping van festivalterrein. Ook leidt het rooien van alle karakteristieke maar zieke paardenkastanjes

tot verlies van sfeer en schaduw.

In het Zuiderpark vindt Boulevard een waardige vervanger. Weids, grazig en ruim – tien voetbalvelden groot. Met omwonenden en buurtvertegenwoordigers volgt constructief overleg. Wel zijn er logistieke hoofdbreken, met name de drassigheid van sommige stukken terrein. Tweeduizend vierkante meter rijplaten en een veelvoud aan loopvlonders zorgen uiteindelijk voor droge voeten. Grootste productionele uitdaging zijn de nieuwe podia, waaronder een grote zesmaster, vier windrichtingtenten en het open Parkpodium in de cirkel van Italiaanse populieren. Verder zijn er kleine paviljoens en de Dom, een futuristisch ogende bol voor met name gesprekken, workshops en lezingen. Ontwerper is Theun Mosk. Ook zijn drie Block Boxes herrijzen. Overal past Boulevard de anderhalvemeterregel toe, wat de stoelcapaciteit sterk vermindert. Stille kracht in 2021: duurzame Greeners, batterijen waarin elektriciteit is opgeslagen. Alleen in noodgevallen gebruikt Boulevard nog dieselaggregaten.

Buurtbewoners

Veel buurtbewoners weten het festival te vinden. Brigitte, die vanaf 1985 op Boulevard komt: “Superleuk, hier, zonder misen of maren. Ook de geluidsoverlast valt erg mee.” Amber, die het festival van kinds af kent, kijkt graag met een biertje naar groeiend gras. “Maar de Parade vind ik compacter, huiselijker.” Buurtbewoner Daan is geen hardcore voorstellingsbezoeker. “Ik ben een oppervlakkige beschouwer, maar na drie bier heb ik een diep

gevoelsleven.” Wel is hij al vijf, zes keer komen aanwaaien. Daan hoopt dat Boulevard in het Zuiderpark geen eenmalige exercitie zal zijn. Met glimlach: “Stijgt de waarde van m’n huis.” Voor de festivalhistorici: de zevenendertigste editie, die sterk wisselvallig weer kende, duurde van donderdag 5 tot en met zondag 22 augustus, inclusief twee sluitingsdagen [de maandagen]. Ontegenzeggelijke pluspunten van het Zuiderpark zijn de ruimte, wat naleving van de anderhalvemeterregel vergemakkelijkt, en het groen. Een verademing, stelden veel bezoekers na maanden digitaal thuiswerk en thuisonderwijs. De nadelen van het park dienden zich ook aan: minder verbondenheid met de stad, duikende temperaturen na zonsondergang, minder vrije aanloop van binnenstadsbezoekers. Ook misten sommigen de roezigheid van de Parade.

De toekomst

Editie 2022 nadert. In het Zuiderpark? Of terug naar de Parade, waar afgelopen november 43 jonge iepen en 48 lindes zijn geplant? Komende zomer kiest Boulevard voor een tweelukkig: in het Zuiderpark komt een compacter festivalhart met tenten en paviljoens voor theater, jeugdtheater, dans en horeca. Op de Parade heet Boulevard welkom – vanaf de namiddag – met muziek, muziektheater en nieuwe horeca. Extra aandacht komt er voor bescherming van de bomen in het park en voor het ‘lint’ tussen de twee grote festivallocaties. Vanzelfsprekend strijkt Boulevard ook neer op zo’n vijftien à twintig locaties in en om de stad – wijken, buurten, hallen, weilanden.

Sluitende grenzen, open geesten

Internationalisering? Met handen en voeten zijn kunstprofessionals aan grenzen en restricties gebonden. Houdiniaanse beknellingen, maar ze dagen Boulevard uit. Het festival blijft voorbij de horizon reiken.

Even een relevante zijsprong. In een gesproken column op NPO Radio 2 vroeg cabaretier Pieter Derks zich af wat essentiële beroepen zijn. Koning of koningin? Niet cruciaal, zag hij, want ze ontbraken op de lijst van De Onmisbaren, die het kabinet had samengesteld. Ook cabaretiers, theatermakers, dansers, musici, schrijvers en anderen in de wereld van kunst en cultuur konden aanspraak op de kwalificatie ‘essentieel beroep’ wel schudden. Wonderlijk, vindt Job Rietvelt, die binnen Theaterfestival Boulevard is belast met internationalisering. Hij zag en hoorde hoe de kunstensector in diverse Europese landen serieuzer werd genomen. “In Frankrijk bleven boekhandels en bioscopen open. In Noorwegen noemde de minister-president kunst ‘de motor van de toekomst’. Ook in Engeland konden de podia sneller weer open.”

Een troost: in 2021 koos Boulevard voor de tweede keer niet voor een afgelasting of online versie van het festival, maar voor een editie met fysieke ontmoetingen tussen makers en publiek – op anderhalve meter afstand.

Tijdens de pandemie lukt het Boulevard zelfs om te internationaliseren, al klinkt dat als de overtreffende trap van een contradictie. Naast enkele buitenlandse gezelschappen [zie pagina 4 en 5] bezochten vijf internationale duo's van professionele programmeurs en makers het festival in 2021. De tien kwamen uit Duitsland, Slovenië, Ierland, België en de Verenigde Staten. Het leverde verdiepende gesprekken op: in deze tijd ondergaat

[ook] de relatie programmeur/maker, die lang in stilzwijgende blauwdrukken vastlag, veranderingen en herdefiniëringen.

Europese projecten

Daarnaast participeert Boulevard in enkele Europese projecten, waaronder *Performing Gender – Dancing in your Shoes*. Elf partners in acht landen onderzoeken hoe stemmen uit verschillende [soms onzichtbare] gemeenschappen dansmakers kunnen prikkelen en inspireren. Verder neemt Boulevard deel aan *Feminist Futures*. Dat project komt tot stand onder de vlag van apap [advancing performing arts project], een creatief Europees netwerk dat zich op krachtige sociale veranderingen in de podiumkunstenpraktijk richt – met name duurzaamheid, fair practice en inclusie. Samen met apap ontwikkelen Boulevard en andere festivals nieuwe formats die recht doen aan de veranderende artistieke praktijk en behoeftes. *Feminist Futures* behelst onder meer coproducties, voorstellingen, residenties, leertrajecten en specifieke aandacht voor lokale organisaties. In dit kader gaat Boulevard een samenwerking met Kunstencentrum BUDA Kortrijk aan dat in 2023 uitmondt in het *Feminist Futures Festival*. Een ander uitvloeisel van *Feminist Futures* is de verbintenis – tot en met 2024 – tussen Boulevard en theatermaker Naomi Velissariou. Dat vulkanisme niet alleen een natuur- maar ook cultuurverschijnsel kan zijn, bewees zij op Boulevard 2021 met het schroeiende theaterconcert *Pain against fear* uit haar drieluik *Permanent Destruction*.

Velissariou, in 2021 ook bekroond met de VSCD-toneelprijs Theo d'Or, speelde na Boulevard in onder meer Amiens en Lissabon. Op haar beurt ontvangt Boulevard makers die zich aan de collega-festivals hebben verbonden. Onder hen is de Italiaanse performer Chiara Bersani, tweemaal eerder in 's-Hertogenbosch te zien.

Voorvechter en voorhoede

Job Rietvelt: “De kracht van apap is dat zij ongelijkheid in de wereld en de kunstensector agendaert en aanpakt. Niemand blijft daarbij buiten schot: elke maker en partnerorganisatie is onderwerp van beschouwing. Dat geldt ook voor de selectieprocedures, werkmethodes en -relaties en de tournees. Zo maak je de beroepspraktijk inclusiever.” Hij wijst erop dat apap ook goed aansluit bij de wijk- en buurtgerichte Lijn 73-projecten van Boulevard, waarin makers voor de werkmethode van *human specific approach* kiezen: in samenspel met het festival, bewoners en anderszins betrokkenen voorstellingen tot stand brengen. Vaak wijkt het productieproces af van het klassieke zes-of-acht-weken-repeteren-en-dan-de-première. Job: “*Human specific approach* zet de relatie tussen festival, makers en publiek in een ander licht. Steeds meer makers met wie we werken, hebben het verlangen om uit de vaste patronen van de podiumkunsten te stappen. Er ontstaan nieuwe spelregels, nieuw eigenaarschap, nieuwe vormen.”

Dragers van deze aanpak zijn onder anderen Guilherme Miotto, Jija Sohn, Alexandra Broeder en Minou Bosua. Voor Boulevard is *human specific approach* geen

onontgonnen gebied meer. Maar elders in Europa valt nog terrein te winnen, ziet Job. Dat geldt ook voor het accent dat Boulevard op contextprogramma's legt: voor- en nagesprekken, lezingen, debatten,

talkshows en workshops. “We hebben veel ervaring met verdieping waar je publieken bij betrekt. Binnen apap zijn we daarin zowel voorvechter als voorhoede. Een eervolle positie.”

MINOU BOSUA EN DE CULTURELE BUURTFAMILIE

KARIN JONKERS

Hilanodikjetegek

Volgens de vijftiende, laatstverschenen editie van de Dikke van Dale bestaat het woord niet. Maar dat zegt niks. Mogelijk is *hilanodikjetegek* wel heldere taal voor mensen die in anagrammen denken. Kortom: toegankelijkheid die voor de een vanzelfsprekend is, kan voor de ander een hindernis zijn.

Toegankelijkheid is een omcirkeld begrip op Boulevard, dat geen festival voor uitverkoren publiek maar voor iedereen is. Ook drukt die omcirkeling grafisch de houvast uit die sommige bezoekersgroepen nodig hebben. Dat geldt niet alleen voor mensen met een visuele, auditieve, cognitieve of mobiele beperking. Ook armoede, laaggeletterdheid of herkomst kan festivalbezoek bemoeilijken. Festivalmedewerker Coralie den Adel, kartrekker van het toegankelijkheidsbeleid, balt het in één zin samen. “Als je twee mensen allebei hetzelfde houten kistje geeft om zo over de schutting te kunnen kijken, heeft de kleinste van de twee nog steeds geen zicht.” Tegelijkertijd stijgt toegankelijkheid uit boven voorzieningen die Boulevard biedt, zoals voorstellingen met gebarentolk en audioscriptie,

menukaarten in braille, drinkbakken voor geleidehonden, drempelloze toegang, Prikkelarme Middag, Gebarencafé of cultureel aanbod voor wie een vrijwel lege beurs heeft. Toegankelijkheid begint met de grondgedachte dat het recht op kunst, cultuur en ontmoeting voor iedereen gelijk is. In die zin is toegankelijkheid het tweelingzusje van inclusie. Of broertje. Of zie maar, het kan alle kanten op.

Toegankelijkheids-prijs

Een vrolijke waarneming: na zeven jaar expliciete aandacht leeft het thema toegankelijkheid in alle hoeken van de festivalorganisatie. Het staat op de To Do-lijst van de programmeurs, webdesigner, festivalproducenten, locatiemanagers en vrijwilligers. Onopgemerkt blijft het niet, deze gezamenlijke inspanningen. In oktober kreeg Boulevard de Toegankelijkheidsprijs 2021 van de gemeente 's-Hertogenbosch toegekend. Wethouder Ufuk Kâhya overhandigde de wisseltrofee Haantje de Voorste en een cheque van € 3.000,- die het festival gaat inzetten voor innovatie rond toegankelijkheid. De belangrijkste bevindingen van de jury: Boulevard laat zien dat iedereen aan het festival mee kan doen, betreft ervaringsdeskundigen bij haar beleid, heeft impact op veel inwoners van 's-Hertogenbosch en heeft een voorbeeldfunctie voor andere

evenementen en organisaties. Een goed teken: de twee andere genomineerden voor de Toegankelijkheidsprijs 2021 zijn meer dan vertrouwd met Boulevard. Carlijn Beers is vrijwilliger op het festival en gastvrouw bij VrijwilligersAcademie073. Paul van Gellecom is regiocoördinator bij Stichting Niet Aangeboren Hersenletsel Brabant. Beiden namen in 2021 deel aan drie online werksessies die Boulevard aan

toegankelijkheid wijdde. Andere deelnemers: overige ervaringsdeskundigen, belangenorganisaties, omwonenden en andere podia en festivals. Tijdens de sessies wisselden telkens zo'n twintig betrokkenen van gedachten over onder meer de fysieke indeling en aankleding van het Zuiderpark en de mogelijke valkuilen op de zogeheten customer journey – van oriënterend websitebezoek en tickets kopen tot routing en sanitair op het festival of zaal-/tentruimte voor je rolstoel regelen. Kroon op de besprekingen: een live werksessie inclusief toegankelijkheidstesten op het festivalterrein zelf.

Enkele andere activiteiten in 2021: het festival verwelkomde en begeleidde de Culturele Buurtfamilie. Deze zeer diverse groep – mensen zonder en met beperking, uit verschillende culturen – deelde één gemeenschappelijkheid: onervarenheid met theaterbezoek. Als onderdeel van een pitch bezocht de Culturele Buurtfamilie drie voorstellingen op het festival. Verder bood Boulevard bij maar liefst acht voorstellingen een gebarentolk Nederlandse Gebarentaal en organiseerde het – samen met Frank Allard en Aschwin van Leeuwen van Theater met Tolk – het jaarlijkse Gebarencafé. Extra reden om het glas te heffen: de ingebruikname van een inclusieve picknickbank, die de gemeente speciaal voor rolstoelgebruikers en events liet maken – een idee uit Brugge.

Vooruitblik op 2022

In 2022 gaan we met theatermakers, kunstenaars en ervaringsdeskundigen een of meer installaties maken waarin [on]toegankelijkheid centraal staat. Deze installaties, voor zowel kinderen als volwassenen, willen op een speelse manier de privileges van bezoekers-zonder-beperking zichtbaar maken.

Ervaringsdeskundigen, die vaak al jaren trouwe vlaggendragers van het festival zijn, willen we gaan honoreren – oftewel: betalen – voor hun werkzaamheden en adviezen. Dat doet recht aan het beginsel 'gelijke monniken, gelijke kappen.'

Meer informatie over voorstellingen die raken aan prikkelgevoeligheid of kleurenblindheid. De praktijk

leert dat licht, geluid en sfeer de bezoeker ongewild kan ontregelen. Ook wil Boulevard op het festival een vaste, prikkelarme ruimte bieden. In deze ruimte is stilte de beheerder.

We leren en vernieuwen elke editie. Onmisbaar daarin is de samenwerking met organisaties als Quiet Community, die stem geeft aan mensen met een kleine beurs, Gehandicapten Platform 's-Hertogenbosch en netwerkgroep Met Elkaar Bosschenaar, waarin veertig lokale partijen – van onderwijs, zorg en politie tot gemeente, cultuur en jongerenwerk – kennis, kunde en contacten delen.

Een zekerheid: er zijn nog veel bergen te verzetten. Toegankelijkheid zal pas in het *Vergeetwoordenboek* belanden als zij in de samenleving vanzelfsprekend is geworden.

FESTIVALFEUILLETON

Onpeens stijgt het bloed je naar je hoofd. Aaaaaah, nee hè?! Het zal toch niet? Als een gek zoek je verder. De vakken van je tas, de zakken van broek en jas. Vergeefs. Chagrijn in het kwadraat, want het besef is onvermijdelijk. Sleutelbos op de keukentafel laten liggen. Daar sta je, bij je voordeur. Hang- en sluitwerk met Politiekeurmerk. "Zo, knap wie hier nog binnenkomt", mompelde je vorig jaar triomfantelijk bij het aandraaien van de laatste schroef.

Jezelf buitensluiten is doffe ellende. Maar de overtreffende trap ervan is buitengesloten worden. Vanwege je kleur, herkomst, geloof, handicap, seksuele voorkeur of geldgebrek. Boulevard keert zich snoeihard tegen uitsluiting. Dit festival is er voor iedereen. Inclusie noemen ze dat, in beleidsnota's. Op z'n Bosch gezeed gehad gekregen: "Gij doet ôk gewôdn mee."

Om de toegankelijkheid van het festival te vergroten, slopen we drempels. Letterlijk en figuurlijk. Doof, slechtziend, blind, mindervalide, breekbare psyche: Boulevard effent de weg voor festivalbezoek. Dat geldt ook voor mensen zonder spaarvarken. Er is veel gratis aanbod, want een samenleving die de groeiende tweedeling aanvaardt, is moreel bankroet.

Toch ben je nooit klaar, met inclusie. Gisteravond hoorden we een snik. Metalig en onderdrukt maar

Hekken

onophoudelijk. Wij zoeken. De herkomst: een speelvliegtuigje. In het Zuiderpark staan er vijf. De tragiek: vier vliegtuigjes blijken gezellig binnen de hekken van het festival te staan. Maar eentje net erbuiten.

Treurig, buitengesloten worden. Sterker nog: onverteerbaar, want uitsluiting maak zowel mensen als vliegtuigjes vleugellam. Gelukkig valt het onrecht te verhelpen. Straks even sjouwen. Wie hekken verzet, verzet bergen. [EA]

Jean Philippe

Ze zeggen, ze schrijven

**Alle landelijke kranten wijdden aandacht aan Boulevard.
Ook regionale media – Brabants Dagblad, Omroep Brabant, DTV – zetten het festival met vooraankondingen, reportages, recensies en beschouwingen in het licht.**

In 2021 dook Boulevard in 203 mediaberichten op. Het festival kende ‘een gunstige pers’ zoals dat heet. Dat past in een lange traditie. Grosso modo schrijven en spreken media met sympathie en goedkeuring over zowel het programma als de sfeer.

Het zou haast argwaan wekken. Zet Boulevard dozen wijn op de stoep van redacties? Of gaat het minder fijnbesnaard? Stopt ze een bankbiljet van honderd euro bij persberichten, zoals de plaaggeesten van theatergroep Nieuw-West eind vorige eeuw fikten? Niets van dat al. Wel hopen we op zon, als redacteuren het festival bezoeken. Het kijkt, luistert, filmt en schrijft fijner.

Enkele quotes:

“Festival Boulevard is nog steeds brutaal en eigenzinnig, met een sterke programmering.”

[de Volkskrant]

“Op Theaterfestival Boulevard zoekt theater met succes nieuwe wegen.”

[NRC]

“Theaterfestival Boulevard in Den Bosch leidt de toeschouwer naar onverwachte plekken in de stad, die een ideale partner blijken te zijn voor theater en dans.”

[NRC]

“Eén van de dingen die Boulevard zo bijzonder maken in het Nederlandse festivallandschap is de ruime aandacht voor Belgische voorstellingen.

Waar de Nederlandse theaters steeds minder werk van over de zuidelijke landsgrenzen programmeren, blijft Boulevard aan een groot aantal Belgische makers een podium bieden.”

[Cultureel Persbureau]

“Dwars door, achter en voor het publiek. Verrassend en vermakelijk. Met allerlei instrumenten, met geroffel op hun blote basten, met veel vallen en opstaan.

En met tot slot een luid applaus, gejoel en gefluit van de toeschouwers.

Collectieve vreugde en opluchting alom: anders dan anders, dat kan zijn, maar het theaterfestival is er weer.”

[Brabants Dagblad]

KARIN JONKERS

Terugblik op een toekomst in wording

In juni 2021 verscheen *Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch 1985-2020, het onveranderlijke dna*. Een kloek boek met 248 pagina's verhalen, anekdotes en veel foto's. Het laat zich lezen als een kroniek, zedenschets en levendige geschiedschrijving. Dat het in zomer 2021 uitkwam, is geen toeval. Bij tussentijd hoort de terugblik, om nog sterker de toekomst te kunnen bestormen.

Het boek, dat voor slechts 17,50 in de boekhandel verkrijgbaar is, beschrijft hoe Boulevard zich tussen 1985 en 2020 ontpopt, vernieuwt en blijft vernieuwen, zonder haar dna te verloochenen.

De lezer ontdekt hoe de programmering de tijd weerspiegelt, maar ook hoe Boulevard onverbreeklijk is verbonden met onder meer de stad, Vlaamse makers, beeldend theater, verdieping en context, inclusie en internationalisering.

De kop boven dit verhaal, 'Terugblik op een toekomst in wording', past bij uitstek bij het hoofdstuk in het boek dat aan generaties is gewijd. Nog preciezer: kinderen van wie de ouders op Boulevard werk[t] en. Ze spelen in en om de tenten, krijgen vrijkaartjes voor jeugdvoorstellingen – even onder de pannen – of figureren in tentjesteater. Sommigen helpen hun boekhoudende ouder bij het tellen van muntgeld. Geen van de kinderen houdt er geestelijke schade aan over – met een disclaimer: voor zover bekend. Als ode aan de tussentijd waarin zij opgroeiden drie ingekorte verhalen uit het boek.

De kleine piccolo

Zijn loopbaan op Boulevard begint schrijver Lucas de Waard [Den Bosch, 1984] liggend. Als kind, achter in een Volkswagen-campingbusje met gordijntjes die dicht konden. "Daar sliep ik, met m'n

zusje Rikke. Dat busje stond in de Triniteitstraat, voor Theater Bis." Hun ouders, die op Boulevard werken, komen regelmatig kijken. "Tenminste, dat hoop ik wel."

Op een dia uit de archieven van Boulevard staat Lucas als vijf- of zesjarig ukkie. In een koddig piccolopakje, pal voor Het Verkeerde Beentje. Binnen spelen vader Jan en enkele andere acteurs gemengde versies van sprookjes. Met zijn piccolozusje Rikke maakt Lucas deel uit van de broodwinning.

Het kinderwetje van Van Houten is volgens Lucas niet aan de orde. Dat geldt pas vanaf twaalf jaar. "Wij waren veel jonger", glimlacht hij. Later zal Lucas in de Boulevardhoreca aan de slag gaan en maakt hij als schrijver drie literaire talkshows voor het festival.

Ik ben de poster uit 1989

Teddy Tops [Den Bosch, 1989] is schrijver, festivalredacteur en artistiek leider van Mensen Zeggen Dingen. Zij schreef haar eigen jeugdherinnering vanuit – that's Boulevard – diverse perspectieven.

"Ik ben de spiegel tent, een klassiek danspaleis. Op de dansvloer staat Betty, over een jaar zal zij jouw moeder zijn. Dat weet ze nog niet, het bier klotst uit haar beker. Aan de rand staat Paulus, over een jaar jouw vader. Hij heeft een platenzaak in de Vugtherstraat, Elpee. Soms is hij hier de dj, dan heet hij Ginger Burns. Over een jaar zijn zij hier weer. Maar dan met jou. Jij bent dan een maand oud. Nu weten ze dat nog niet."

"Ik ben de poster die Karin Jonkers in jouw geboortjaar maakt. Op mij staat een zielsgelukkig koppel, met bloesjes op de wangen en een rozenkrans in hartvorm. In krulletters: Theaterfestival Boulevard, 1989. Ik hang boven jouw wieg. Ik zie je woelen, huilen, honger krijgen. En soms zie je mij."

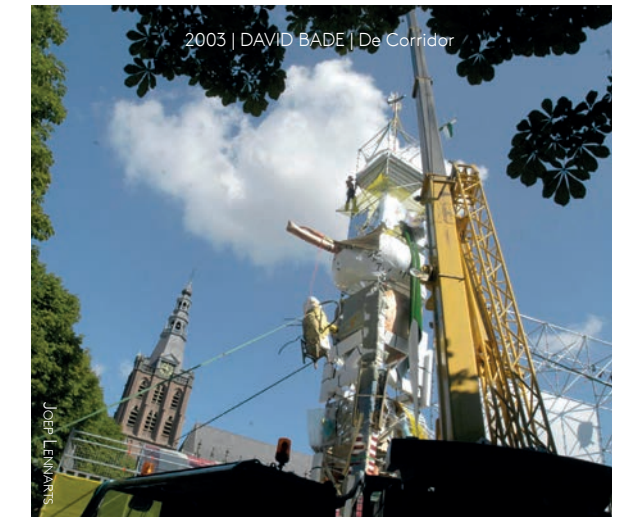
"Wij zijn de festivalkrantjes. Soms worden we gebruikt als paraplu tegen de regen of parasol tegen de zon. Jij maakt ons, al acht jaar. Weet je, ooit sleepten je ouders je als kind mee naar Boulevard. Dansen, biertjes drinken, theater bekijken, bands programmeren. Misschien moet je daar eens een stukje over schrijven."

Het vernielde kunstwerk

De ouders van Jop Japenga [Den Bosch, 1986] zijn indertijd hoofd techniek en dramaturg. Van z'n vijftiende tot z'n negentiende werkt hij in de

festivalhoreca. Maar in 2003 gaat het mis. Pal tegenover het muziekcafé waar Jop werkt, staat De Corridor. Het is een twaalf meter hoog bouwswel van steigerpijpen. Tijdens Boulevard zal de vermaarde kunstenaar David Bade het in een kunstwerk van Pur-schuim veranderen. Titel: 20x20 = vet. Maar tussen barploeg en kunstenaar ontstaat een subtiel territoriaal conflict. Job, nog onverminderd: "Hij blokkeerde heel ons terras!"

De nacht vóór de onthulling van 20x20 = vet klauteren Jop en collega Jippie in het steigerkunstwerk en jatten het topstuk: een vlag van Feijenoord – David Bade komt uit Rotterdam. Met hun trofee dansen ze die nacht hun victorie op de nazit voor medewerkers. Superbrak zitten ze de volgende dag tegenover horecacoördinator Tatjana Brinkman. "Het was bloedserieus, want David Bade wilde aangifte bij de politie doen: vernieling van een kunstwerk." Er volgt ontslag, maar uit protest laat de barploeg T-shirts met de tekst 20 x 20 = 400 maken. Ze offeren hun fooienpot eraan op, dragen de T-shirts tijdens het werk. "De volgende dag zagen we Bade op een terras zitten. Jip en ik zijn op hem afgestapt, om hem een T-shirt en zijn vlag te geven. Daar kon ie om lachen. Toen was het goed. Op zijn afspraak konden we weer aan de slag."

Dank!

Dank aan alle subsidiënten, sponsors en partners!

We weten al lang hoe bijzonder onze relatie met velen is. Dit jaar werd dat versterkt zichtbaar. Dank aan degenen met wie we dit jaar onverhoopt niet konden werken maar die onverminderd positief bleven en alweer plannen met ons maken voor 2022. Dank aan allen die onze alternatieve plannen omarmden: financieel of in partnerschappen. Speciale dank aan degenen die met hun organisatie of bedrijf dit jaar in zwaar weer belandden. Met jullie hopen we vurig op nieuwe kansen in 2022.

Subsidiënten / Begunstigers

Partners

Culturele Partners

Theaterfestival Boulevard 2021 was niet mogelijk geweest zonder de betrokken steun van onze vrienden en vrijwilligers.

Facts and figures

Weliswaar staat Boulevard voor mateloze vreugde, maar toch laat zij zich [deels] in meetbaarheid uitdrukken. De 37ste festivaleditie in 37 hashtags.

- # 8,1 was het gemiddelde cijfer dat bezoekers aan het programma 2021 toekenden
- # 47% van de bezoekers was [zeer] positief verrast door de belevenissen tijdens hun bezoek
- # 88% van de bezoekers gaf aan in 2022 zeker terug te keren
- # 59% van de bezoekers gaf aan dat hun bezoek aan Boulevard aanzet tot het meer cultuurbezoek
- # €239,47 was de gemiddelde uitgave tijdens bezoek aan Boulevard, waarvan €139,74 buiten het festival.

Toegankelijkheid

- # 16 festivaldagen
- # 109 voorstellingen en concerten in het Zuiderpark, op locaties elders of op de Bossche podia
- # 50 contextprogramma's in De Dom [lezingen, workshops, debatten]
- # 24 [Nederlandse] premières
- # 15 producties van Festival Cement & November Music, onze collegafestivals die zich tijdens Boulevard konden revancheren op eerdere lockdowns
- # 250 vrijwilligers
- # 6.149 lunches en avondmaaltijden [voor het eerst louter vegetarisch] voor crew en artiesten
- # 1 nieuw festivalhart in het Zuiderpark
- # 16 locaties
- # 10 podia

- # 107 gratis speelmomenten
- # 8 voorstellingen met gebarentolk ism Theater met Tolk
- # 1 voorstelling met audiodescriptie ism Stichting Komt het Zien!
- # 1 Gebarencafé met 150 bezoekers ism Theater met Tolk
- # 2 prikkelarme middagen

Covid-19

- # 97.500* meter afstand tussen bezoekers = de loopafstand van het Zuiderpark in Den Bosch naar het Rembrandtpark in Amsterdam of de Nachtegalenstraat in Zutendaal [B]
- # 33,3% minder beschikbare capaciteit [zitplaatsen]
- # 0 besmettingen onder medewerkers

* 65.000 bezoekers x 1,5 meter

Publiek

- # 65.000 bezoekers
- # 37.000 verkochte kaarten

Marketing en communicatie

- # Sterke inzet op online [website en social media]
- # 78.000 bezoekers aan website [van wie 62,9% vrouw], in totaal 155.000 bezoeken
- # 74% van alle websitebezoek is via mobiel apparaat
- # 3.729 maal bezoek aan de website via een QR-code
- # 5.351 volgers op Twitter
- # 4.738 volgers op Instagram
- # 10.568 volgers op Facebook
- # 1 boek met ruim 72.000 woorden over 36 jaar Theaterfestival Boulevard
- # Zeven podcastgesprekken met makers
- # 3 Dagkranten [totaal printoplage 11.000, online-versie 3.093 maal geopend]
- # 1 Aftermovie en dertien festivalvideo's

Colofon

Tussentijdboek 2021-2022 is een uitgave van Theaterfestival Boulevard 's-Hertogenbosch

Samenstelling: Peggy Olislaegers, Joep Grooteman, Eric Alink
Redactie: Eric Alink
Grafische vormgeving: Karin Jonkers/Yell & Yonkers
Druk: PreVision

Theaterfestival Boulevard 2022

do 4 t/m zo 14 augustus

Sint Josephstraat 18
5211 NJ 's-Hertogenbosch
www.festivalboulevard.nl
073 6124 505

 @tfboulevard

 /festivalboulevard

 festival_boulevard